

Trgovski Tovariš

Leto XXVI /// 1929 /// Številka 11

Prof. dr. Milan Vidmar

Od potoka do žarnice

Predavanje g. univerzitetnega prorektorja na drugem večeru «Merkurjeve»
«Ljudske univerze za trgovske in obrtniške kroge»

Te dni je minulo 50 let odkar imamo električno žarnico. Slavní T. A. Edison jo je iznašel. Priprosta v svoji konstrukciji, enostavna v porabi, je vendar grandiozen uspeh nenavadno iznajdljive glave. Saj je pravzaprav prisilila sonce, da nam sveti tudi po zatonu, saj nam je izredno podaljšala dan.

Starejši med nami smo še vsi študirali in čitali knjige ob petrolejki. Knjiga in umetna luč pa sta nerazdružljivo zvezani sploh. Nova luč Edisonova, ki je prodrla v široke, da v najširše plasti civiliziranega človeštva, je ogromno pospešila splošno izobrazbo. Postala je kulturni faktor prvega reda. Ni odveč, da ji ta ljudska univerza, ki ji danes imam čast predavati, posveti en večer.

Neoporečna resnica je, da nam iz električne žarnice sije sonce s svojo energijo. Za lajika je pač presenetljivo slišati tako trditev, toda tudi zanj se najde pot do pravilnega razumevanja. Potrudil se bom, opisati na preprost način mehanizem električnega razsvetljevanja.

Kaj je pravzaprav energija? Enostavno zmožnost dela. Če postavim na eno stran tehtnice liter vode, bom lahko na drugi strani tehtnice imel skoro kilogram težko maso, ki jo bo liter vode dvignil za toliko kot bo sam padel. Padajoča voda vrši delo, delo dviganja, in v vodi, ki se nahaja na gotovi višini, tiči energija. Energija tiči v premogu. V parnem kotlu segrejemo s premogom vodo, ki izpari, in para premika v stroju bat. Energija premoga pride torej na dan kot delo premikajočega se bata parnega stroja, ki z veliko silo premaga ovire, suče kolesa lokomotiv, žene transmisije i. t. d., skratka dela.

Energija ima najrazličnejše oblike. Poznamo jo kot energijo lege, na primer vode, ki lahko pada, kot kemično energijo, na primer nremoga, ki lahko zgori, kot toplotno energijo, na primer solnca, ki dviga s segrevanjem vode iz morja v oblake, kot električno energijo, ki na primer žene električne motorje. Energija rada spremeni obliko. Kos premoga na primer ima kemično energijo, ki se spremeni v toplotno, če premog zgori, ta zopet v mehanično, če segreta

para pritiska na bat, mehanična v električno, če parni stroj žene električni generator. Znano je, da energija ne izgine, da je ni mogoče uničiti. Oblika ji je nebitvena, množina nedotakljiva.

Da eksistira tudi svetlobna energija, je znano. Luč je nihanje, torej gibanje, čeprav čez vse mere subtilno. Kaj niha, kaj se giblje, naj bo stvar fizikov. Važno nam je, da se svetlobni žarki in toplotni žarki pojavljajo skupno. Solnčni žarki grejejo in svetijo, plin gori in sveti, železna peč je vroča in rdeča, če je močno zakurjena. Fiziki pravijo, da bistvene razlike med svetlobnimi žarki in toplotnimi ni. Lahko jim verujemo.

Pojem energije, kot zmožnosti dela se je vdomačil v širokih plasteh ljudstva tako, da v praktični obliki tudi lajiku ne dela težav. Za vsakdanje življenje pač ni samo množina energije važna, temveč tudi za čas, ki ga energija rabi. Ni nam na primer vseeno ali dvignemo gotovo težo v dveh minutah ali v dveh letih. Ni nam vseeno ali lokomotiva privleče vlak v določen kraj v štirih urah ali v štirih dneh.

Če dvignem vsako sekundo 75 kilogramov meter visoko, imam, pravi tehnik, učinek ene konjske sile. Isti učinek imam, če dvignem vsako sekundo 1 kilogram 75 metrov visoko ali pa 15 kilogramov 5 metrov visoko. Skratka delo 75ih kilogram - metrov v sekundi je konjska sila. Delo okroglih 100 kilogram - metrov v sekundi je kilovat.

Čisto vseeno je, kakšno delo se opravlja. Če moram z silo 100 kilogramov vleči težak voz po cesti in ga v sekundi za en meter spravim naprej, sem imel učinek kilovata. Oblika energije je, kot smo že omenili, postranska stvar. Množina se pač ne spremeni in koncem koncev energija lahko vedno pride na dan kot mehanično delo.

Vse to sem moral uvodoma povedati, da lahko uspešno začnem s sprehodom od potoka do žarnice. Na tem sprehodu bomo vedno morali misliti samo na energijo. Prav interesantno je slediti ji.

Nad morjem sije solnce. Ogromna masa središča našega planetnega sistema je vsa žareča. Njeni toplotni in svetlobni žarki odnašajo energijo na vse strani. Solnce greje hladno vodo morja. Voda se segreva. Megle se dvigajo, postanejo oblaki. Veter jih žene v daljavo.

Vseeno je, ali pade v oblakih nabrana voda v obliki dežja ali snega na naše hribe in gore. Na vsak način ima voda, ki je padla iz oblakov, koristno lego. S hribov in gora mora padati še izdatno, predno se zopet vrne v morje. Kot uvodoma omenjeni liter na eni strani tehtnice, je zmožna dvigati odgovarjajoče teže. Treba nam je samo konstruirati ji pravilne take tehtnice.

Če nam v potoku z gore priteka vsako sekundo recimo 10 kubičnih metrov vode, torej desettisoč kilogramov in če ta voda pada na primer 100 metrov, imamo v potoku en milijon meter - kilogramov v sekundi na razpolago, torej 10.000 kilovatov.

Vsi naši potoki padajo po več sto metrov raz gora v morje. Prav kmalu imajo 10 kubičnih metrov v sekundi. Sava na primer ima pri Ljubljani tudi pri največji suši več. Ogromna energija tiči torej v naših vodah, ker en kilovat je izdaten učinek.

Kam pa gre vse to bogastvo, če se ne brigamo zanj. Saj smo rekli, da je množina energije nedotakljiva. Nekdo jo mora potrošiti, če je ne izrabimo sami.

Voda nosi in žene kamenje, skale, gramoz. Voda razdira hribe in gore. Voda dela. Vsak slap gloda skalovje na svojem dnu. Tudi brušenje trdih skal je delo. Vsako gibanje je zvezano s trenjem. Znano je, da se pri trenju napravi toplota. Toplota je pač ona energija, ki se pri trenju »porabi«.

V strugi potoka in reke je veliko trenja. Voda se pri tem sigurno segreje. Da tega ne opazimo je naravno. Na vsak način vsak potok in vsaka reka celo svojo energijo porabi sama.

Če pa naše reke in naši potoki vso svojo energijo porabijo itak sami na svoji poti od izvira do morja, če na kratko rečemo, trenje požre vse to, kar je solnce položilo s svojimi žarki v vodo, potem vendar ne ostane za praktično izrabo nič in razočarani bi morali pravzaprav gledati na vse to brezplodno delo, vsaj za nas brezplodno delo, ki ga voda vrši.

V resnici je stvar vseeno in k sreči drugačna. Brez težave najdemo namreč na večjih mestih kose struge, potoka ali reke, kjer voda premaguje izredno velike ovire, potroši torej izredno veliko energije. Voda na primer dela nepotrebne ovinke. Če presekamo tak ovinek in vodi uredimo ravno pot, potem se mora pokazati odvišna energija. Prav posebno pa tedaj, če tako uravnamo strugo še vrhu tega ugladimo, tako da postane trenje v tem delu struge izredno majhno.

Še pred vojno je bila pod Šmarno goro regulirana Sava; struga je bila uravnana in izboljšana. Prav to pa se je izkazalo kot škodljivo. Odvišna energija Save na tem mestu je morala najti svojo porabo in zato je voda začela rezati v tla, zagrizla se je za več metrov globlje in s tem zelo začela ogrožati ljubljanski vodovod. Pod prejšnjim dnom struge Save so namreč iz Kamniških planin pritekali vreli pitne vode, ki jih je mestna vodarna v Klečah zajemala. Z znižanjem tal struge Save so ti vreli seveda uhajali v Savo samo.

Če po vsem tem ugladimo pot vodi na krajšem ali daljšem odseku in s tem pridobimo odvišno energijo, ki se je prej v stari strugi trošila s premikanjem kamenja in gramoza, skratka s trenjem, potem moramo in moremo to odvišno energijo porabiti koristno. Na takih mestih postavimo vodna kolesa in iz teh strojev jemljemo mehanično energijo. Vodna kolesa nam ženejo mline, turbine, ali pa nam ženejo električne generatorje, ki proizvajajo električni tok.

V tej točki zadene vsak lajik na skrivnost, ki je ne more pregledati takoj. Pridobljena energija vode preide preko turbine v električni generator, namesto nepotrebne in neplodnega dela vode v prejšnji strugi imamo sedaj električni stroj, ki srka v se mehnično energijo. Namesto prej vidne in za nas impozantne vodne energije stojimo naenkrat pred skrivnostnim obratom elektraren.

Kaj je pravzaprav električni tok? Odgovor na to je bil do početka tega stoletja težak in še danes ve le malokdo kaj se pravzaprav pretaka po bakrenih žicah električnih daljnovodov in kablov.

Fizika nas uči, da je elektrika svoje vrste snov. Fizika nas uči še celo več. Vse naše prave snovi kot na primer železo, baker, vodik ali kisik sestojijo iz najmanjših delov takozvanih atomov. Z genijalnimi metodami so fiziki dognali, da je vsak atom, vsak najmanjši del katerekoli snovi en kolosalno majhen planetni sistem, ki ima svoje središče v svojem solncu in ki ima planete, ki krožijo okoli tega solnca. Dognalo se je celo, da so planeti teh neverjetno majhnih solnčnih sistemov vedno enaki, naj si bo že da gre za atom železa ali bakra, ali zlata, ali vodika. Vse za nas različne snovi se razlikujejo le po tem, da imajo njih atomi različno število planetov. V vodikovem atomu na primer kroži okoli solnca samo en planet, v atomu najtežje kovine radija jih kroži 92.

Ti brez dvoma interesantni detajli nas smejo danes interesirati le v toliko, da konstatiramo, da vsi planeti atomov naših snovi, med seboj enaki, niso nič drugega kot najmanjši delci elektrike. Če odleti tu ali tam kak planet iz solnčnega sistema atoma in tava sam sebi prepuščen med različnimi solnčnimi sistemi, potem tvori del proste elektrike in s tem, da se premika, dela električni tok.

Če si zaenkrat v svoji fantaziji predstavljamo, da so tudi na planetih opisanih neverjetno majhnih solnčnih sistemov živa bitja, pridemo do veličastne slike za ta bitja, ki bi opazovala mesto nas v bakreni žici električni tok.

Za ta bitja razpade seveda žica na nešteto planetnih sistemov. Notranjost bakrene žice bi za ta živa bitja naše fantazije izgledala približno tako kot izgleda za nas naše vsemirje. Prosti planeti, elektroni, najmanjši delci električnega toka pa bi izgledali v oni mali perspektivi kot kometi, ki se klatijo med solnčnimi sistemi in ki gredo svojo pot, gnani od Bog ve koga.

Vrnimo se s fantastične slike, ki pa ima popolnoma realno ozadje v praktičnem življenju. V bakreni žici se pretaka elektrika. Pretaka se pa le, če jo žene gonilna sila, skratka, če sledi električna tekočina padcu. Tudi v električnem svetu imamo višinske razlike, samo da jih ne merimo v metrih kakor pri vodnih napravah, temveč v voltih. Električna napetost merjena v voltih, ni nič drugega kakor električni padec.

Kakor merimo pri vodnih napravah množino vode, ki pada, v kubičnih metrih na sekundo, tako merimo v električnem svetu množino elektrike, ki v sekundi gre skozi gotov prerez žice, ki torej v sekundi pada, v amperih.

Kakor pri vodnih napravah s produktom padca in vodne množine dobimo energijo potoka in reke, tako dobimo v električnem toku s produktom voltov in amperijev energijo toka, ki je vsako sekundo na razpolago. En volt krat en amper je en vat in tisoč vatov je en kilovat.

Če se sedaj vrnemo k električnemu generatorju, ki ga žene vodna turbina, bomo hitro uganili, da generator dviga elektriko na gotovo višino, da more v naših električnih napravah padati. Tehniki pravimo enostavno: generator ima toliko in toliko voltov. Električni tok, ki pada, se vrne zopet nazaj do generatorja in padla elektrika pride v generatorju zopet takorekoč v dvigalo, ki jo dvigne nazaj.

Saj se tudi v naših vodnih napravah voda povrne k morju, kjer jo sonce dvigne zopet nazaj. Sonce je generator naših vodnih krogotokov, kakor je električni generator sonce električnih krogotokov.

Tam torej, kjer postavimo na vodi turbino in poleg nje generator, tam gre pridobljena vodna energija v za nas neviden električni svet. Tam nastane poleg vodnega toka električni tok in ta električni krogotok je čisto naš, nam služi, nam dela, nam donaša osvobojeno naravno energijo.

Kakor vodni tok v svoji strugi troši energijo s trenjem, tako tudi električni tok v svoji strugi v bakreni žici mora računati s trenjem. Da je temu res tako kaže dejstvo, da se vsaka žica, po kateri teče električni tok, segreje. Kakšen je mehanizem trenja električnega toka, je vprašanje, ki ga moramo prepustiti fizikom. Praktično pa se to trenje da izkoristiti na različne načine.

Električno trenje v bakreni žici je sigurno tem hujše, tem izdatnejše, čim več elektrike ženemo skozi baker. Žica se bo segrela tem izdatnejše, čim jačji bo električni tok. Edison je enostavno gnal gostoto električnega toka tako daleč, da je žica začela žareti. Edisonova žarnica po vsem ni nič drugega kot majhen košček električnega krogotoka, ki je v njem koncentriranega toliko upora in toliko zaprek, da se ta košček segreje na več tisoč stopinj Celzija in začne žareti.

Vse drugo ni bistveno. Edison je žareči košček krogotoka zavaroval s stekleno steno proti kisiku. Steklena hruška, v kateri žari kovinska nitka naše žarnice, je prazna, zrak iz nje izsesamo. Le, če ni v hruški kisika, žica ne zgori. Ker pa je absolutno nemogoče izsesati ves zrak iz hruške, mora vsaka nitka žarnice počasi propadati, vsak žarnica ima le gotovo življensko dobo, tudi žarnica ni izvzeta iz svetovnega principa, da je vse minljivo.

V prvih letih električne žarnice je bila poraba energije za novo luč velika. Znano je, da merimo jakost naših žarnic v Häfnerjevih svečah. Po stanovanjih imamo po večini 16- ali 25svečne žarnice, v prostorih, ki niso važni, tudi 10svečne. S časom je pač želja konsumenta po izdatni luči gnala jakost žarnice višje in višje. Ob petrolejki smo bili veliko bolj skromni kot smo danes.

Za eno Häfnerjevo svečo je Edisonova žarnica v svojih početkih rabila po več vatov. Še v začetku tega stoletja je bilo za vsako svečo treba tri vate. Takrat so žarnice še imele nitke iz ogljika. Pozneje so prišle kovinske nitke in sicer nitke iz redkih kovin, predvsem Wolframa. Kovinske nitke so na mah pritiskale porabo energije za luč od treh vatov na en sam vat za svečo.

Še kasneje so nastopile takozvane polvatne žarnice. Ta nova konstrukcija se ni zadovoljila s tem, da v hruški žarnice ni bilo zraka, temveč napolnila je hruško s posebnimi plini, ki so seveda oteževali oksidacijo in ki so razven tega zvišali efekt žarnice. Poraba energije je padla, kakor ime pove, na pol vata za svečo.

Po večini so še danes vse manjše žarnice brez plina v notranjosti hruške in 1000 sveč potroši še danes 1000 vatov, t. j. en kilovatt. Žarnica s kovinsko nitko je osvojila cel svet, odrinila petrolejke, plin in postala je vsakdanji kruh civiliziranega človeka, ki brez nje ne more več živeti.

Ne samo po mestih nam sveti solčna luč, ki je preko potoka in reke s svojo energijo prodrla v turbine, generator in električno žarnico, temveč tudi po deželi si želi danes vsakdo električne žarnice. Velike elektrarne grade svoja omrežja preko celih pokrajin. Neznatne vasi imajo danes, če ne svoje lastne male elektrarne, pa vsaj priključek na omrežje kake velike elektrarne. Statistika nam kaže, da konsum električnega toka za žarnice, za kuhanje, za likanje, za čiščenje stalno narašča. V Chicagu na primer skoro ni več hiše, ki bi ne imela električnega toka. Evropa je vsled svetovne vojne nekoliko zaostala. V zadnjih letih pa stremi tudi kulturni svet Evrope po najizdatnejši elektrifikaciji, po velikih elektrarnah, po električnih omrežjih, ki prepregajo cele države, po velikih organizacijah, ki naj kolikor mogoče pocenijo električno luč in električno pogonsko silo. Če dandanes 25svečna žarnica šele v 40 urah porabi 1 kilovatno uro, to se pravi 3600kratno delo enega kilovata in če danes plačamo za kilovatno uro 3 do 6 dinarjev, potem pride luč ene ure na komaj 10 par.

To lahko plača vsakdo, to je dostopno vsakemu prebivalcu in petrolejka tudi ni cenejša.

Naša država pa tudi naša ožja domovina sta še zelo malo elektrificirani. V našem mestu na primer pride na glavo in leto prebivalca komaj kakih 70 kilovatnih ur. Po nemških, švicarskih, avstrijskih mestih se porabi najmanj petkrat toliko elektrike. Tudi industrija pri nas še razmeroma malo uživa dobrote električnih velikih naprav. Vse to mora še priti. Mi moramo graditi velike in manjše električne centrale, organizirati jih moramo v skupni okvir, da si bodo pomagale med seboj, da bodo skupno pocenjevale proizvodnjo elektrike, da bodo na ta način dvignile konsum in tudi naše kraje spravile na višino, ki jo vidimo v sosednjih kulturnih državah.

Elektrifikacija je velik problem najbližnje bodočnosti za nas. Potokov in rek imamo zadosti, tudi premoga, ki s svojo energijo lahko nadomesti uspešno vodno energijo, imamo zadosti, imamo pa še premalo žarnic in premalo električnih motorjev. Svojo pot od potoka do žarnice smo komaj šele pričeli.

Dr. B. Svetelj

Napoleon in Slovenija

(Konec)

Za te visoke cilje Napoleonove pa ilirsko prebivalstvo ni bilo. Njemu je francoska štiriletna vlada od sredine oktobra 1809. do začetka oktobra 1813. prinesla drugih koristi v obilni meri. Po zasedbi l. 1809. so Francozi našim krajem naložili sicer visoke vojne dajatve; ko pa so naši predniki postali državljani iste države kot oni, jih niso več izžemali in stiskali, marveč gledali, da dežele čim prej in čim bolje uredi in jim zacelijo skeleče vojne rane. Vse to je prebivalstvo zopet pomirilo.

Prava sreča za Ilirijo je bila, da je imela dovolj uvidevne generalne guvernerje, najprej izbornega državnika Marmonta in za njim

nič slabšega Bertranda. Junot in Fouché sta le malo časa bila v Iliriji. Marmont si je že v Dalmaciji pridobil obilo izkušenj. Bil je izvrsten upravitelj osvojenih pokrajin, ki je mirno dopuščal, da so se stare navade polagoma preživljale in ni nikoli s silo, proti koristim dežele uveljavljal novotarij, dasi je stremel kot pravi Francoz za centralizacijo vse uprave, a se je oziral tudi na obstoječe uredbe in stare običaje. Zato je ostal tudi v najlepšem spominu.

Tudi narod mirnemu in plodonosnemu delovanju francoske uprave ni nasprotoval. Maršal Marmont, ki je videl in služil v vseh delih prostranega Napoleonovega cesarstva, pravi, da ni nobena od dežel, ki so jih Francozi podvrgli svoji oblasti, tako hitro in tako vztrajno pokazala svoje naklonjenosti do Francozov kakor Kranjska, torej slovenski del Ilirije.

Marmont si je upal Napoleonu tudi naravnost nasprotovati, ako je to ali ono pretiraval v le preveliko škodo prebivalstvu. Obsojal je kot dobrosrčen človek kontinentalno zaporo, ker je videl, koliko morajo ljudje radi nje trpeti, zlasti še potem, ko je Napoleon dajal izjemna dovoljenja (licences) za trgovanje s prepovedanim blagom in s tem ponižal veliko idejo do gole finančne spekulacije in opeharjal tako obenem svoje zaveznike.

Največja zasluga Francozov za naše kraje je, da so jim dali svobodoljubno ustavo, vzorno upravo in prinesli novih kulturnih stikov ter nam nudili nove gospodarske koristi.

Staro ustavo, ki je bila plod fevdalnih predpravil plemstva in veleposestva, so ukinili. Zakonodajnega dela se pa vendar Ilirske province radi svojega posebnega položaja kot dežele na meji niso mogle udeleževati. Tudi kmetskega podložništva niso Francozi kar takoj odpravili. Pač pa so sodno pravico vzeli graščakom in vse sodstvo poddržavili. Tlako in ves osebne dajatve so odpravili brez odškodnine. Fevdalne pravice pa, izvirajoče iz nekdanje prepustitve zemljišč, so postale odkupljive. Ostala je še desetina cerkvi in vse druge v urbarjih zapisane kmetove dolžnosti. Smeli pa so jih sporazumno z denarjem odkupiti. Samo do polovične rešitve zemljiške odveze je tako radi kratke dobe francoske vlade prišlo, do popolne rešitve podložništva pa ne, čeprav so Francozi obetali z l. 1812. upeljati vse zakone kot na Francoskem.

Velike važnosti je bila upeljava deljivosti zemljiške posesti in enakega dednega prava vseh potomcev, česar prejšnji avstrijski zakon pri rodbinski posesti ni poznal. To pa kmetu ni bilo vedno všeč, ker so se kmetije preveč drobile in razpadle.

Poleg davkov cerkvi in graščini je moral Ilirec plačevati predvsem državne davke. Velike važnosti je bilo, da je francoska uprava določila, naj prebivalci plačujejo samo one davke, ki so jih prej avstrijski državi plačevali. Francozi so povsod pri osvojenih deželah povpraševali, koliko denarja in koliko vojakov bodo dajale. Od Ilirije pa je Napoleon zahteval samo, da vzdržuje vojaštvo, ki je moralo ostati v deželi. Marmont je izkazal tudi tu jako veliko naklonjenost ljudstvu s tem, da je veliko vojaštva, ki v Iliriji ni bilo neobhodno potrebno za vzdrževanje reda, odposlal v Italijo in s tem znižal izdatke.

Zemljarino so Francozi v naših deželah določili na podlagi jožefinskega katastra in glavarino po dohodkih l. 1810. Precej visoko je bil odmerjen hišni davek. Plačevali naj bi ga od peči, oken in vrat. To pa je bilo samo sklenjeno, pobirati ga še niso pričeli. Med drugimi dajatvami moramo omeniti občinski užitninski davek in obrtni davek (ali patent). Monopol so upeljali na sol, tobak, smodnik in soliter. Posebno sol in tobak sta se močno podražila, zato je pa tudi zlasti s soljo izredno cvetelo tihotapstvo preko Karavank iz avstrijske Koroške. Mnogo je donášala loterija. Donos iz ilirskega rudnika in cesarskih domen ter razpuščenih samostanov in cerkva je Napoleon pridržal sebi. L. 1812. in 1813. so v vojnem času prišli zraven še takozvani «udanostni davki», ki so bili sicer «prosto-voljni», vendar ni bilo varno jih odreči.

Silno je pridobila trgovina naših krajev od francoske vlade. Po mnenju Francozov je bil poljedelski in industrijski značaj ilirskih dežel malopomemben. Ne morejo pa dovolj prehvaliti njihove lege, ki se jim zdi kot ustvarjena za trgovino. To gospodarsko pango je povdaril tudi Vodnik v pesmi in trdil: «Polje, vinograd, gora, morje, ruda, kupčija tebe rede.» Posebno Ljubljana je veliko pridobila. Tranzitna trgovina iz Francije in Italije v orijent in obratno je šla radi celinske zapore brez carin skozi naše kraje. Pot je peljala od Kostajnice na Uni ob turški meji, do kamor so blago prenašali z velblodi, odtod dalje pa vozili na močnih vozeh (parizarjih), preko Karlovca, Metlike in skozi Dolenjsko na Ljubljano. Po tej poti je šlo iz orijenta na Francosko in Italijo največ bombaža in volne iz Male Azije, prevažali pa so tudi tobak, kože in luksuzne predmete. Da bi kolikor mogoče veliko prometa usmeril skozi Ljubljano, je Marmont dosegel, da so morali za smirenski bombaž plačevati 200 frankov carine po centu, ako so ga prevažali preko Črnega morja ter po Donavi skozi Avstrijo, Nemčijo in Strasbourg na Francosko, dočim pri prevozu preko Ilirije ni bilo treba plačevati carine. Zato je Ljubljana kot trgovsko mesto jako oživela. Sodobniki so jo primerjali z Dunajem in Milanom. Nekateri grški trgovci, ki so trgovali z maloazijsko ovčjo volno, so se z Dunaja preselili v Ljubljano. Znak dobre kupčije nam je tudi, da se je tedaj naselil v Ljubljani po 300 letih tudi prvi žid, ki je odprl manufakturno trgovino in postal dobavitelj za armado. V prospeh trgovine so poskrbeli Francozi tudi za dobre trgovske, ne samo vojaške ceste. Brigali so se za plovitbo po Ljubljanici, Savi in Kolpi. Došlo je do poštne zveze med Ilirijo in Carigradom preko bosanskega Travnika, Sarajeva, Prištine, Skoplja in Odrina. L. 1812. je Trst postal svobodna luka in isto tako tudi Reka, Senj in Dubrovnik. Ker je šlo odslej precej prometa z Balkanskega polotoka v Italijo in južno Francijo preko teh luk, je bila Ljubljana nekoliko oškodovana. Avstrija je imela po členu 7. mirovne pogodbe iz l. 1809. možnost trgovati preko Reke. Med Avstrijo in Ilirijo pa je zlasti na štajerski meji ob Savi trgovina zastala. Zaradi tega so tod prebivalci v ilirski dobi precej obubožali. Francozi so ustanavljali po ilirskih deželah tudi trgovske zbornice, ki jih je Napoleon na Francoskem l. 1803. preosnoval. Tudi prvo trgovsko sodišče je počelo l. 1812. poslovati v Ljubljani. Po fiziokratskem geslu «laissez faire» je francoska doba upe-

ljala pri nas obrtno svobodo. Samo obrtni davek (patent) je bilo treba plačevati. Razvito je bilo tedaj pri nas močno platnarstvo in čipkarstvo, okrog Ihana pri Domžalah pa se je razvilo slamninarstvo pod vplivom nekega domačina, ki se je te obrti naučil v Florenci. Kako so se Francozi brigali za prospeh obrti v Iliriji, nam jasno izpričuje, da so poslali 68 hrvatskih mladeničev, od 14 do 18 let starih, v obrtno šolo (école des arts et métiers) v Châlons sur Marne, da bi nato postali vsak v svoji stroki učitelji v domovini.

Neprecenljive vrednosti za deželo je bila tudi šolska reforma v Iliriji. Šole so bile primarne ali osnovne, kolegiji (collèges) ali nižje gimnazije ter liceji (lycées) ali višje gimnazije. Ljubljanski in zadarski licej sta bila povzdignjena v centralki z vseučiliškim značajem. Tu so mogli dijaki ostalih gimnazij dovršiti svoje študije. Učni jezik je bil po osnovnih šolah slovenščina, na kolegijih pa, kolikor so bile na razpolago učne knjige, ki jih je marljivo spisoval Vodnik.

Uradni jezik je bila francoščina. Ker pa so bili Francozi jako strpni, radi jezika ni bilo nikjer odpora. Povsod so si ljudje pri upravnih oblastih in sodniji lahko pomagali z domačim jezikom. Tudi uradni list *Télégraph officiel* naj bi izhajal ne samo v francoščini, nemščini in italijanščini, ampak tudi v slovenščini, za kar se je posebno trudil navdušeni pospeševatelj slovenščine Charles Nodier, a ni mogel radi različnih ovir izpeljati svoje namere.

Velikanske vrednosti je bilo tudi, da je Marmont izborno rešil denarno valutno vprašanje, še preden je zadel Avstrijo 15. marca 1811. finančni polom. Ilirija je bila tega finančnega udarca obvarovana. Francozi so določili l. 1809., da bodo sprejemali avstrijske bankovce le za kontribucije in to po kurzu $\frac{1}{4}$ nominalne vrednosti dunajskih bankocetlov. V deželi je nastala draginja, ljudje pa, ki so imeli blago, so bogateli. Od l. 1810. je papirnat denar imel le še $\frac{1}{6}$ vrednosti. Ljudje so se ga skušali hitro znebiti za blago ali srebro. Največ bankovcev pa je odtekalo v Avstrijo, kjer so imeli še polno veljavo. V marcu jih v Iliriji že skoro nič več ni bilo. 16. marca pa so bili tudi uradno ob veljavo, torej celo leto pred avstrijskim bankrotom.

Francozi so v denarstvu vpeljali novost, namreč desetinski mnogokratnik namesto dvanajsternega, ki je bil v Evropi v navadi od 13. stoletja. Novčna enota je bila frank, ki se je delil na sto centimes, dočim je imel avstrijski goldinar 60 krajcarjev; za drobiž pa so prej imeli groše po 3 in »zeksarje« po 6 krajcarjev. Največ je v francoski dobi bilo po naših krajih francoskega denarja italijanske izdaje.

* * *

Razumljivo, da je ob takih prilikah Slovenija l. 1813. nerada gledala, kako avstrijske čete izganjajo na ruskem bojišču prejšnje leto razredčeno Napoleonovo armado. Razumljivo, da so ob takih razmerah Ljubljanci na Gradu oblegano francosko posadko radi in veseli dalje časa na skrivaj zalagali z živežem v nadi, da Napoleon z zmago na nemškem bojišču tudi že skoraj izgubljeno Ilirijo dobi zopet nazaj. Toda usoda je odločila drugače. 5. oktobra se je morala

udati Ljubljana, 6. je padla Gorica in 8. tudi že Trst. Tako so bile Ilirske province okupirane od avstrijske vojske že pred Napoleonom — s porazom 19. oktobra pri Lipskem, ki je bil odločilen.

Ilirija je padla hitro potem v avstrijske roke, ko se francoskim četam ni posrečilo ubraniti savske črte proti Avstrijcem, ki so udirali čez Karavanke in od Trojan. Pri Črnučah so se na levem savskem bregu razvili ljuti boji, v katerih je padlo mnogo Francozov.

Štiri leta — tako dolgo je trajala francoska uprava v Iliriji — štiri leta pomenijo sicer v življenju posameznika kratko dobo, v življenju narodov le bežen hip. Pa kljub kratki dobi sta mogla francoski in slovenski narod drug za drugega pridobiti toliko simpatij in se tako začela ceniti, da je prijateljstvo več ko po sto letih nam pomoglo do narodne osvoboditve. «Čim večja je bila časovna razdalja, ki nas loči od francoske Ilirije,» pravi prof. dr. J. Polec, «tem bolj je temnela zgodovinska resnica, uveljavljala pa se je pesniška slika zanosne „Ilirije oživiljene“. Stremečim vedno bolj po nezavisni narodni državi, po ujedinjenju z brati onstran Sotle in Save, je bilo Slovincem proslavljanje velike historične postave Napoleona, ki je vsaj začasno združil del Jugoslovanov v več ali manj samostojno državo, zunanji izraz, njegova Ilirija pa simbol njihovih vzorov.» S hvaležnostjo so zato potomci francoskih Ilirov prav enega tamkaj pri Črnučah v obrambo naše domovine in za velikega imperatorja padlega vojaka, o katerem «ne vemo, kje si se rodil in kod te je vihar podil,» izkopali ter nad njim postavili zanosni, vitki spomenik, ki naj postane naše narodno svetišče v spomin tega in nešteti drugih na raznih bojiščih za našo svobodo padlih neznanih junakov.

Viri: Moje še neizdano delo «Ustanovitev in razmejitve Ilirije za Napoleona I., njegovi cilji in načrti ž njo», kjer je naštet vsa številna zadevna literatura, ter J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda.

Anton Podgoršek

Misli o socialni kulturi in socialni politiki

(Konec)

V dosedanjih izvajanjih smo izrazili nekatere znake — bistvene odseve neizčrpnega pojma socialne kulture, v naslednjih pa hočemo še na osnovi nekaterih zgodovinskih činjenic prikazati razvojno pot socialne politike v njeni neločljivi vezi z napredkom socialne ideje, s porastom socialne zavesti in etičnega mišljenja.

Že v starobabilonskem kulturnem življenju najdemo momente socialnopolitičnega udejstvovanja — izpričane po Homurabijevem kodeksu, — ki streme za tem, ščititi podeželskega malega zakupnika pred velikim pritiskom obligacijskega prava ter mu poiskati pot do lastne grude. Toda socialne in politične gibalne sile, ki so povzročile propad te kulture, še niso zadostno razčiščene, da bi se moglo z gotovostjo trditi, v koliki meri je neuspeh navedenih socialno-poli-

tičnih stremljenj soodločeval pri usodi tega kulturnega sveta. Iste težkoče nahajamo tudi pri starih Egipčanih.

Prvič se nam pokaže v jasnejših obrisih iz predzgodovinskega ozadja šele socialna politika izraelskega ljudstva. V bistvu religiozno-etično motivirana, prevevana od profetizma, je razvila ta socialna politika že pred 2000 leti misli velike etične reformne sile v omejitvi delovnega časa — sabatova zapoved —, v zahtevi po humanejšem ravnanju z delavcem in sužnjem ter v spoštovanju in cenitvi dela.

Za grško-rimski kulturni svet pa je že možno ugotoviti usodepolno pomembnost socialne politike v antiki. Pregled socialnega razvoja grške in rimske antike nam kaže, da je bilo predvsem suženjstvo, ki je slično počasi razkrajajočemu strupu razruvalo družabne odnose te epohe. Raz čisto gospodarsko stališče se more smatrati kot silen poseg politične moči v trošitev cene človeških delovnih sil. V Izraelu še kaže patriarhalične oblike, že v antični Grčiji pa se polasti profitno stremljenje kapitala te izredne jake sile. Tako se združita gospodarska in politična moč v izrabljanju največjega obsega — a rodita socialno nezadovoljstvo, ki se obrača proti ljudskim izsesovalcem. Neproduktivna socialna politika, prežeta od klasnega egoizma velike manjšine, je le povečala neznosno socialno stanje. Kajti razvoj k etično motivirani socialni politiki, ki je preprečila izmozgavanje ljudskih sil in njega zle posledice v Izraelu, je bil z razpadom izraelskega kraljestva prekinjen in ponovno oživiljen šele v dobi krščanstva.

Dobro poudarja Walter Weddigen, da je kultura grško-rimske antike najprej obolela na «danajskem darilu» suženjstva in s tem na največjem grehu njene socialne politike. Slednja bi ga bila morala izlečiti, v resnici pa je le še poslabšala socialno zlo, ker je niso vodili iskreni socialni nagibi, temveč pretirani razredni egoizem manjšine. In končno je pretirani, dekretirani univerzalizem prisilne stanovske razpredelitve, ki naj bi zaslužnil ljudstvo, v celoti zapečatil usodo te epohe. Tako se je zrušila mogočna kulturna stavba grško-rimskega sveta, ker mu je manjkala osnova uspešne rešitve socialnega vprašanja: Etičen poudarek dela in etični pomisleki pred strašnim izsesovalnim sistemom širokih ljudskih plasti v obliki suženjstva.

Razvoj socialne ideje, ki se je bila v izraelskem ljudstvu že tako lepo manifestirala v nekaterih važnih in koristnih socialno političnih ukrepih, je dobil ponovno jako pobudo in afirmacijo v srednjeveškem krščanstvu, ki je v nasprotju z antiko visoko cenilo in spoštovalo delo in njega tvorce, delovne sloje.

Preko dobe merkantilizma in fiziokratstva, dveh narodnogospodarskih sestavov, ki sta prvi s pomočjo države kot absolutnega regulatorja vsega narodnega gospodarstva, drugi pa utemeljen v individualističnem naravnem pravu potom najbolj svobodnega razvoja delovnih sil vsakega posameznika, skušala ustvariti največje družabno blagostanje in socialno harmonijo, najdemo prve početke zares smotrene državne socialne politike v dobi gospodarskega liberalizma kot nujno posledico proti njegovim strahotnim izrodkom in v najtesnejši idejni vezi z zgodovinsko šolo v narodnogospodarski

teoriji, ki je izvršila odločilen preobrat na polju političnega in socialnega mišljenja tedanje dobe.

Gospodarski liberalizem, ki je našel svojo idejno utemeljitev v klasični nacionalni ekonomiji s Smith-om na čelu in naglasil kot najvišji princip gospodarske politike, da pusti proste roke vsakemu posamezniku, je dal sicer jako pobudo razvoju podjetniških sil in ustvaril ogromna bogastva v posameznih slojih prebivalstva, toda mesto obetane socialne harmonije je rodil socialno zlo, delavski proletarijat, ki je trpel in ginil v raznih obratih in podjetjih brez upanja na zboljšanje svojega družabnega in gmotnega položaja.

Prof. Herkner pravi v svojem znamenitem delu *«Die Arbeiterfrage»*, da so v Angliji jemali iz ubožnih hiš otroke in jih tirali na delo v tvornice, kjer so se mučili do 16 ur na dan brez vsake plače. Enako so bili zaposleni tudi v rudnikih otroci v najnežnejši starosti. Žena je bila iztrgana od svojega pravega delokroga, hranarinske in zdravstvene razmere so se poslabšale in vrgle moža v naročje alkohola, v katerem je vsaj za trenutek skušal pozabiti svoje gorje. Zdravstvene razmere so nudile žalostno sliko in so predčasno uničile ljudske delovne zmožnosti. Nad vse tužno je bilo tudi stanovanjsko vprašanje delavskih družin. Prof. Menger pravi, da so v prvem nadstropju stanovali plemstvo, duhovščina, vojska in uradništvo, v drugem voditelji trgovine, industrije in poljedelstva, masam delovnega ljudstva pa so odkazali pot v podstrešne luknje. Te žalostne prilike pa so tembolj razvnele uporne duhove, čim bolj se je moglo ljudstvo radi posplošenja izobrazbe in razširjenja časopisja naslajati na demokratičnih načelih enakovrednosti in enakopravnosti vsega, kar nosi človeško lice, čim bolj je brezobzirni kritizem in racionalizem razdiral slepo udanost ljudskih mas do političnih in cerkvenih tradicij in je nečuvenci razvoj tehnike na polju produkcije in prometa omogočil silen dvig masnega konzuma.

Disraeli meni, da sta nastala dva naroda, ki jih ni družilo nikako občevanje in nobena simpatija, ki sta se tako malo razumela kakor prebivalci raznih planetov, ki jih je oblikovala druga vzgoja in hranila druga hrana, ki so živeli po različnih šegah in jim niso gospodovali isti zakoni.

Pričel je neizprosni boj med kapitalom in proletariatom, med individualnim in socialnim principom, ki je vanj končno morala poseči država kot čuvarica občega blagostanja in harmonije, da s svojo zakonodajno močjo upliva na miren razvoj gospodarskega življenja in ustvarja pravično razdelitev dohodkov.

Nastopila je doba socialne politike, ki pa se je mogla uveljaviti le radi zmage drugega nazora o bistvu države, ideje višje solidarnosti vseh članov države, ki dela odgovorno celoto za posameznika. Po pravici pravi prof. Spann, da je socialna politika otrok univerzalističnega in historičnega mišljenja narodnogospodarske vede v Nemčiji. V filozofiji so namreč Fichte, Schelling, Schleiermacher in Hegel razvili univerzalistični državni pojem, ki so si ga osvojile državne vede. Predmet narodnogospodarskih raziskavanj tvori sedaj dejansko, živo gospodarstvo in njega zgodovinski razvoj. S tem pa je bila po Philippovich-u nacionalna ekonomija usmerjena na to, da ne ceni več posameznika kot individuj, temveč kot

del organizirane celote. Poleg tega je napravila mogočen vtis tudi kritika, ki so jo vršili socialistični pisatelji na vladajočem družabnem redu. Glavni predstavniki te struje, ki je zahtevala združabljenje produkcijskih sredstev, so bili St. Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc, Henry George. V Nemčiji so ji sledili Rodbertus in na podlagi Hegelove filozofije Marx in Engels, početnika znanstvenega socializma.

Vsi ti važni činitelji so izvršili duhovni prepoved v političnem in socialnem mišljenju tedanjega časa in ustvarili idejni temelj za pričetek socialno-političnih reform. Napram brezmejni osebni svobodi in pohlepu naglašajo zastopniki zgodovinske šole idejo solidarnosti in pravičnosti in leta 1873 ustanove s Smoller-jem na čelu »Društvo za socialno politiko«, ki mu pripadajo še danes skoro vsi akademski nacionalni ekonomski.

Dve težki nalogi je stavilo delavsko vprašanje na socialno-politično zakonodajo: osnovati zaščito delavstva, to je izdati odredbe, ki naj branijo delavce pred nevarnostmi, izvirajočimi iz delovnega razmerja, in uvedbo obveznega delavskega zavarovanja, ki naj preskrbi delavca v slučaju bolezni, nezgode, starosti in brezposelnosti.

Otroško delo se prepove, delo žen omeji, za odrasle pa določi maksimalni delovni čas. Uvede se nedeljski počitek, za obrate izdajo varnostne odredbe in zagamči redno izplačevanje mezd. Delovne zmognosti posameznika se skušajo zvišati s tem, da se nudi delavcem strokovni pouk in dele študijske podpore nadarjenim.

Država se zavzame tudi za zanemarjene otroke in ustvarja za nje posebne domove in sodišča. Meščanstvo se pritegne k nošenju javnih bremen in prispevki se ravna po dajatveni sposobnosti. Določi se eksistenčni minimum, prost vsake obremenitve, in uvede progresivni davek. Družba upliva dalje blagodejno na uporabo mezd potom snovanja konzumnih društev, delavskih vrtov in z gospodarskim poukom (boj proti alkoholu). Ogromnega pomena je konečno postalo omogočenje interesnega zastopstva in samopomoči delavstva: delavske zbornice, rokodelske zbornice, delavski odbori v tovarnah, delavske organizacije, koalicije, štrajki, poravnalni uradi.

Dobre posledice teh socialno-političnih ukrepov za delavstvo niso izostale. Delavec je postal deležen tudi modernih kulturnih pridobitev in s tem se mu je omogočil socialni napredek. Nova hitro naraščajoča družabna plast je dobila svoje mesto v družabnem organizmu in in kako hitro se je vzbudil tudi v ubogem brezdomovincu čut solidarnosti v nacionalnih in kulturnih vprašanjih. Antagonizem med posameznimi sloji se je omilil in delavec se je pričel zavedati svojega važnega poslanstva v narodnem gospodarstvu, umevajoč, da pospeševanje produkcije ni samo stvar kapitalistov, temveč tudi biten interes delavcev.

Druga nadvse pomembna naloga socialno-politične zakonodaje pa je bila uvedba obveznega delavskega zavarovanja, ki pomenja javnopravno skrbstvo za najbednejše socialne plasti v slučaju bolezni, nezgode, starosti, brezposelnosti.

S stališča privatnega gospodarstva povzroča sicer socialno zavarovanje takozvana socialna bremena, z narodnogospodarskega

vidika pa so ta bremena obstojala že pred uvedbo zavarovanja, pojavila so se pač šele ob nastopu škodonosnih dogodkov. Cilj zasebnogospodarskega mišljenja je profit, rentabiliteta, smoter narodnogospodarskega pa produkcija, stvarni donos. Ni pa proizvodjanja brez dela: Delovna moč tvori torej najpomembnejši aktivum v narodnem gospodarstvu in v kolikor stremi socialna politika za tem, da jo okrepi in razvija, postane bistvena sestavina vsake politike, ki hoče ustvarjati družabno blagostanje.

Herkner dobro pravi, da smatrajo — razni od manchesterskega liberalizma prežeti krogi socialno politiko kot dobrotljivost na račun tujih denarnic. Velik del socialne reforme pa hoče samo preprečiti, da bi podjetja na stroške tujih denarnic žela prevelike dobičke.

Delavskega zavarovanja ne gre presoјati samo raz ozko privatno gospodarsko stališče, ker donāša ogromne narodnogospodarske in socialne koristi.

Njegova največja prednost je, da zamenja miloščino pravni zahtevek in razmerje odvisnosti prijetno čustvo neodvisnosti. Obvezno zavarovanje odstrani nezadostno brigo ubožnega skrbstva in razdeli njegova bremena na pravičnejši način tako, da prevzamejo velike premoženjske organizacije nalogo, zbrati s pomočjo zavarovancev sredstva in postaviti na mesto doseđaj potrebnega ubožnega skrbstva pravni zahtevek do podpore. Samozavest delavca, ki je paritetno z delodajalcem udeležen na upravi zavarovanja, se zviša in enako veselje do dela in življenja. Ako morejo naše delavske množice z večjim mirom zreti v bodočnost v prepričanju, da so za vsak nesrečen slučaj, ki bi jih mogel zadeti, preskrbljeni, je to za narodno gospodarstvo in socialni mir pač najveselejša posledica. Gmotno, zdravstveno in etično visoko stoječ delavec bo pokazal večje veselje do dela in dosegel večje uspehe.

V socialnem pogledu pa pomeni socialno zavarovanje ožjo sklenitev delavskih interesov, negovanje družinskega duha in življenja ter možnost socialnega dviga družine. Delavsko zavarovanje se ni izkazalo samo kot uspešen boj proti trošenju človeških energij, kot z zmago kronan sistem človeške ekonomije, temveč tudi kot čuvar visokih etičnih načel. Lepo pravi Köhler, da znači socialno zavarovanje zmago človeške misli nad sirovimi silami življenja, zmago misleče logike nad nelogičnimi tvorbami, s katerimi se moramo boriti.

V naši državi je do danes izvedeno šele zavarovanje za bolezen in nezgode, pa postaja čedalje nujnejša potreba, provesti za zavarovanje za onemoglost, starost in smrt ter za brezposelnost. Uresničenje teh dveh zavarovanj je socialna nujnost in kot tako tudi možno ob istočasnem preudarnem vodenju državne gospodarske in socialne politike. Če se podjetniki boje novih bremen, naj imajo pa pred očmi velike narodnogospodarske koristi socialnega zavarovanja in dejstvo, da stoje na čelu gospodarskega napredka tudi dežele, ki so najbolj napredovale na socialno-političnem polju.

Ako do danes še nismo dosegli istega razvoja v socialno-političnem pogledu kakor nekateri sosednji kulturni narodi, moramo pač priznati, da ni iskati vzroka samo v trditvi, češ, da naše gospodarstvo nikakor ne bi preneslo kakih novih socialnih bremen, tem-

več tudi v dejstvu, da smo posvečali premalo resne pažnje in ljubezni perečim socialnim problemom — dviganju socialnega standarda najširjih ljudskih delovnih plasti. Socialno-politično delovanje predstavlja kulturo srca in razuma, v tem oziru pa je žal še mnogo ledine, ki čaka požrtvovalnih oračev. Cerkev, šola, razne kulturne in druge organizacije imajo tu široko polje za svoje udejstvovanje, ki bo rodilo najlepše sadove: Zmisel za socialni čut in socialno ravnanje!

Viri: Förster, Socialna kultura, 1926. Herkner, Die Arbeitsfrage, 1921. Philippovich, Grundriß der politischen Ökonomie, 1920. Sievering, Grundzüge der neueren Wirtschafts-Geschichte vom 17. Jh. bis zur Gegenwart. Spann, Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre.

Dr. Anton Slodnjak

Poučno potovanje trgovskih akademikov po Grčiji, Turčiji in Bolgariji

(Nadaljevanje)

Veličasten je bil pogled na brezkončni gozd hiš, stavb in mošej, ko smo se mu oddaleč bližali. Sredi v njem pa smo opazali siromašne lesene hiše, obupne stanovanjske kasarne, polrazpadle mošeje, zapuščena pokopališča. Dolgo je ropotal vlak skozi mesto, stavbe so postajale modernejšje, promet živahen, dokler se nismo ustavili na glavnem kolodvoru, ki leži ob Zlatem rogu.

Težko nam je bilo pri srcu, ko smo izstopali. Toda presenetil nas je prisrčen sprejem mladih ljudi, ki so nas v trenutku obkrožili. Bili so zastopniki Zveze turškega dijaštva. Na to organizacijo smo se obrnili že v domovini s prošnjo, naj nam priskrbi vodnike po Carigradu. Bili so odkritosrčno vzradoščeni nad našim prihodom. Tudi zastopnik našega konzulata nas je pričakoval.

Napotili smo se peš po mestu. Čez most, ki veže Stambul z Galato in Pero, nas je vodila pot najprej na jugoslovanski konzulat.

Promet na mostu je ogromen, pogled na Carigrad očarljiv. Na polotoku, ki ga tvorita Marmarsko morje in Bospor, se dviguje ogromna naselbina na evropski in azijski strani. Rast tega mesta od morskega obrežja v gričevje nad obrežjem daje vsej naselbini nekaj nemirnega, stremečega. Ta nemir povečujejo kupole, svodi in minareti mošej in pa pljuskanje morja ob njegovo vznožje.

V duhu nas je spreletel spomin na dejanja človeštva na tem prostoru, ki spaja zahod in vzhod. Grški Bizanc, turški Istambul sta bili torišči, kjer so se trle usode balkanskih narodov, tukaj sta se spletla zahod in vzhod v enoto. Odtod se je vršilo zaporedno osvajanje vzhoda in zahoda. Hagia Sophia — leži že nad tisočletje na oni-le višini in se ne umakne prozornosti in ogromnosti ozračja, temveč ustvarja s svojimi kupolami, svodi in minareti neprestano nov dokaz sile človeških dejanj. In nad sedemsto mošej, cerkva, sinagog, palač, bazarjev, nešteto hiš in drugih poslopij, ladij v Zlatem rogu,

tok ljudi in vozil črez most tvori s hribovitim ozemljem in sivim morjem zagonetno sfingo, nad katero se zdrzne popotnik, za človeštvo pa eno najvažnejših in najbolj zaželenih postojank za udejstvovanje na gospodarskem in političnem polju.

Visoko smo se vzpenjali po stopničastih ulicah, dokler nismo dospeli do jugoslovanskega generalnega konzulata. Konzul Lazarević nas je prijazno pozdravil in povdaril umestnost našega prihoda v Carigrad ob priliki, ko so se začela pogajanja za trgovsko pogodbo med Jugoslavijo in Turčijo.

Nato smo odšli v hotel, čigar lastnik je macedonski Srb. Hotel ni bil najudobnejši, vendar smo se v njem razmeroma dobro počutili, menda že zato, ker je služinčad z gospodarjem razumela naš jezik.

Nismo imeli časa za počitek. Povabljeni smo bili, da prisostvu-jemo zborovanju turške dijaške mladine, ki ga je priredila, da vzbudi zanimanje za turške industrijske predmete. Povabilo nas je v prvem trenutku čudno dirnilo. Namen našega potovanja je bil, da proučimo, kolikor je to v taki skupinski ekskurziji in v tako kratkem času mogoče, kateri naši trgovski predmeti bi se dali v Turčijo izvažati, ne pa da manifestiramo za gospodarsko osamosvojitvev Turčije.

Ko smo vstopili v zborovalno dvorano, ki je bila natlačeno polna dijaštva in pa profesorjev, so vodjo naše skupine takoj potisnili na oder ter ga prosili, naj spregovori nekoliko besed. Govorniška tribuna je bila odeta v turške tkanine, na mizah pred njo so bili nagromadeni turški industrijski predmeti. Vodja se ni hotel dotakniti bistva stvari in je povedal par splošnih misli o kulturnem in gospodarskem zbližanju človeštva.

Zborovanje je bilo zelo živahno. Govorniki so govorili temperamentno, turščina je blagoglasna in v navdušenju za povzdigo turške industrije se je mladina razšla. Prvič smo opazili, da so Kemalove reforme izraz želj prebivalstva in da v resnici vlada v Turčiji nov duh. Uradnik jugoslovanskega konzulata, ki nas je spremljal, je skušal sicer omalovaževati moderno Turčijo in njeno politiko, toda napor nacije, da si ustvari srečnejšo in kulturnejšo bodočnost, se ne da utajiti.

Po zborovanju so nas odvedli turški visokošolci na univerzo. Stavba je bila prej namenjena za vojno ministrstvo. Ogledali smo si posamezne oddelke, institute in biblioteke. V razkošnih dvoranh so nameščene precej skromne zbirke in pa knjižnice. Eden izmed naših dijakov je šegavo pripomnil, da so turški dijaki zelo pridni, ker je bilo tako malo knjig v knjižnicah. V njih prevladujejo večinoma francoska, deloma nemška in angleška znanstvena dela. Profesorji so bili večinoma vsi v svojih kabinetih in so prijazno pojasnjevali ustroj visokošolskega študija v Turčiji. Našo pozornost so vzbujale zlasti študentke, še na oddelku za teoretično filozofijo jih je bilo precej. Ista prikazen ko pri nas. Ustroj univerze je menda posnet po nemških univerzah.

Pozno smo se vrnili v hotel. Evropski del mesta je bil velikomestno razsvetljen, bujno življenje je plalo po njem, toda mi smo bilo do smrti utrujeni.

Drugi dan smo pričeli z ogledom zgodovinskih spomenikov v

Carigradu. Hladen dež je pral carigradske ulice, ko smo se ustavili pred spomenikom republike. Začeli smo torej s sedanostjo oziroma z bodočnostjo, da se od nje vrnemo v preteklost. Spomenik je delo nekega italijanskega kiparja. Zanimala me je turška upodablajoča umetnost, toda na tem polju menda niso in ne bodo ustvarili nekaj pomembnega. Tradicija je močnejša, kakor pa nagon posnemanja.

Spomenik je postavljen v triumfalnem slogu. Na obeh straneh so v bronastem visokem relijefu upodobljene osebe turškega nacionalnega preporoda. Ena stran nam kaže vojno — nasprotna pa mir. Prva stran hoče ilustrirati v stilu vojnih spomenikov napor in junaštvo turškega naroda v l. 1923., druga pa proglasitev ustave in pa načrt za mirno delo.

Nato smo si ogledali neko manjšo mošejo, ki je bila menda prejšnja dvorna mošeja. Prvič smo vstopili v mohamedansko molivnico. V začetku nas je osupnila nepojmljiva praznота, ki vlada v njej. Toda ko smo se spomnili, da so v njej opravljali svoje molitve ljudje puščave in stepe, tedaj nam je bil razumljiv ogromni prostor, ki se dviguje kot šotor. Seveda je pri tem treba pomisliti na zvezo z bizantinsko arhitekturo, ki tvori pravzor turškim mošejam. Vendar je popolna praznота turških mošej, ki je ne morejo pregnati raznobarnе svetilke in jo celo pospešujejo mehke preproge, v katere se vdira bosa noga, za človeka zapadnega kulturnega območja, ki gleda svet v likih in razmerjih — tuja.

Tudi v Hagiji Sophiji smo trpeli vsled krutosti praznih visočin in prostorov. Kako hlastno smo se oprijemali posameznih ostankov prejšnje krščanske cerkvene opreme. Prezbitrij s svojo osredotočenostjo, ki je ne poznajo mošeje, nam je bil skoraj edino zatočišče, da nismo utonili v poplavi praznote, ki lije z visočin. Mramorne stenske obloge, brušene tako, da tvorijo različne like, vrsti stebrov nosilcev z okrašenimi kapiteli, tuintam iz prebeljene stene kukajoči mozaiki, križ, izkaženi kerubini na svodu, slike grških vladarjev v predvorju, vse to so bile rešilne vezi, katerih smo se držali, da smo mogli dojeti stik s prostorom, v katerem smo se gibali. Bridkost človeškega razočaranja nas je napajala, ko smo hodili po tej cerkvi in poslušali pripovedke različnih vodnikov, krščanski spomini so se mešali s turško fantastiko, bolelo nas je, da je v resnici vse drugače, kakor pa v pričakovanju. Rogali smo se zgodovini, kakršne so nas učili v šolah in zdelo se nam je, da človek človeku sploh ne more sporočiti resnice. Zopet smo pošiljali pogled v prostor, hotelo se nam je pod nebo — z bogom Sveta Modrost — ki ustvarjaš strašne nesmiselnosti. V takozvani Ahmedovi mošiji, s katero so hoteli Turki ustvariti dokaz, da so zmožni postaviti stavbo, ki prekaša bizantinsko Sveto Sofijo, nas je presenetila neomejenost prostora. V tlorisu je sicer neizbrisljiv grško-bizantinski vzor, toda stene so obložene s tako nežnimi modrimi arabeskami, da se ti zdi, če se ozreš v strop, kakor da bi bil v ogromnem šotoru iz najfinejših čipk, ki se odgrinja in raste vedno višje, kakor da bi izginjal strop in bi se potapljal v nebesno modrino. V tem trenutku so ameriški turisti začeli tekati po mošiji, vodniki so jim razlagali čudovite bajke o postanku te mošeje, opozarjali so jih na kakovost preprog, akustičnost prostora, na umetno ventilacijo in

odvajanje dima iz nešteti svetilk itd. Mi smo se še enkrat ozrli v neskončnost modrikastih sten in smo stopili na trg pred mošejo.

Dva obeliska, eden še ves pokrit s podobami in reliefi, drugi pa že ves oguljen in odrt, sta štrlela v deževno carigrajsko nebo. Nedaleč od njiju pa je studenec Viljema II., postavljen v psevdoturškem slogu, kot spomin na Viljemovo potovanje v Orijent leta 1912. Kako boren je ta imperatorski spomenik vpričo obeliskov, ki na tujih tleh drzno kipita v nebo! Frazo o človeškem razvoju smo vnovič trpko zavrnili.

Carigrajska trgovska akademija, katero smo na to obiskali, je moderno opremljena šola. Številne predavalnice so zračne in udobne, učni pripomočki na mestu, knjižnica dokaj bogata, dasi neurejena. Najbolj pa nas je presenetil muzej turškega gospodarstva. V krasno urejeni dvorani so zbrani vsi predmeti turške delavnosti: poljedelski, rudarski, obrtni in industrijski. — V poljedelskem oddelku so zastopane vse vrste turškega tobaka, žit, industrijskih rastlin, v rudarskem smo videli mnogo vzorcev turških rudnin, posebno lepi pa so tekstilni izdelki. Vzoren red, ki vlada v tem muzeju, dela vso razstavo zelo prikupljeno. Varuh zbirk nam je obširno govoril o razvoju turškega gospodarstva, ponavljal pa je tožbo, ki je znana iz našega narodnega gospodarstva, pomanjkanje kapitala, da bi se vsi predmeti turške zemlje mogli izkoriščati.

Popoldne smo šli v arheološki muzej, ki je po znamenitosti svojih zbirk baje tretji na svetu.

Preteklost ozemelj sredozemskega morja nam je stopila tukaj v spomenikih jasno pred oči. Spregovorili so grobovi: feničanski, egipčanski, babilonski, grški, helenistični, starokrščanski sarkofagi so se vrstili drug za drugim. Estetske lepote teh grobov nismo mogli zaradi pomanjkanja časa doumeti. Vsem je ostal v spominu ogromni sarkofag, o katerem pravi izročilo, da je bil grob Aleksandra Velikega. Gotovo je bil velik človek ta, kateremu so postavili tako čudno lepo grobnico. Več metrov visoka posoda iz belega mramorja, ozaljšana s skulpturami, ki predstavljajo prizore iz vojnega življenja, živost oseb, živali in situacij je nenavadna, ornamentika bogata in harmonično vpletena v ves sarkofag. In vendar je bila vsa ta lepota samo — grob!

V nadaljnjih dvorinah se vrste kipi, reliefi in posodje, večinoma iz grške in helenistične dobe, vendar je mnogo ostankov tudi iz semitskih in hetitskih kultur. Lepota teles in obrazov je pri nekaterih presenetljiva. Sredi neke dvorane je sijala ženska glava v taki melanholiji in vendar v takem zdravju in lepoti, da nismo dolgo mogli mimo nje. Še smo se vrnili k njej, pristopili smo tik do nje, da bi jo vprašali kaj ji je, toda pred tihoto njenega obraza smo ostali tudi mi tihi. Šli smo dalje skozi vrvež kamenitih teles, iz grške harmonije smo prišli v helenistično razgibnost, od tam v mir in zamaknjenost starokrščanskih simbolov. Druge dvorane so bile zopet polne predmetov umetne obrti, dvignjenih iz grobišč in razvalin itd. itd. Bogastvo teh ostankov semitskih in indoevropskih kultur na ozemlju nekdanjega turškega imperija je spričo revščine, ki nam jo je nudil turški muzej, še razkošnejše. Pač smo občudovali v tem muzeju razkošno opremo in natančno izdelavo predmetov vsakdanje

uporabe, zastonj pa smo iskali tukaj onega nepojmljivega strem-ljenja, tvoriti nove podobe in nova razmerja, ki označuje indo-evropsko umetnost. Turška duša se umetniško izživlja v zapletenosti črt in njena tehnika je tehnika vezanja. To tehniko opaziš povsod: pri opremljenosti prostorov, pri okrasitvi orodja in orožja ter pri izdelavi tkanin. Tudi turško stavbarstvo, v kolikor ne posnema tujih vzorov, nosi izraziti značaj stepnih prebivališč. To smo opazili tudi na Seraju, starodavni sultanski palači, ki se razteza na višini tik nad morjem, odkoder je nepozaben pogled na Marmorsko morje, Zlati rog in Bospor.

(Konec prihodnjič)

T. G—k

Blagodejni vpliv Zedinjenih držav

Vsa Evropa razpravlja o ameriškem blagostanju in z zavistnim gnjevom, ki je obenem poln strahu za bodočnost, govori: «Le vojna je Ameriko tako obogatila, da morda kmalu gospodarski in denarno podjarmi ves svet!»

Resnica je vendarle nekoliko drugačna. Svetovna vojna je samo pospešila ameriško napredovanje v gmotnem zagospodovanju nad vsem svetom, toda tudi brez vojne bi Amerika prej ali slej postala svetovni bankir. Ogromni prirodni viri, ugodna lega med morji, prirojeni talenti ljudstva s pionirskim duhom, velikanska ozemlja z izjemno marljivim aktivnim, podjetnim človeškim materijalom, ki si ne daje miru od zgodnje mladosti do smrti, visoke življenske potrebe in zahteve, zato pa tudi visoki zaslužki so ustvarili današnje blagostanje Amerike. Delo, zaslužek in zbiranje denarja polni predvsem vse duše tega svojevrstnega sveta.

Z redkimi izjemami lenuhov, postopačev in takih, ki delajo vsak čas «plavo», ki zapravljajo denar brez premisleka za golo zabavo, Amerika sploh ne pozna. Niti najbogatejši ljudje ne odhajajo ondi v pokoj, preden ne oslabe popolnoma ali umro. «Denar je temelj, na katerem se zida civilizacija,» jim je geslo. Da je to pobuda za razvijanje vseh energij in smoter zbiranja bogastva, dokazuje dejstvo, da stavlja veliko število ameriških finančnih magnatov še za svojega življenja ogromne vsote v službo kulturnih in socialnih ustanov.

Naglasiti je tudi činjenico, da ni med vsemi 48 ameriškimi državami tarifnih zaprek in da je njih transportni sistem najefektnější na vsem svetu. Na zemlji in v zemlji Amerike so gotovo vse sirovine, ki jih potrebuje tvorniška industrija. Trgovina je organizirana v ogromnih edinicah z najbolj sposobnimi upravitelji na čelu. Predsedniki upravnih odborov in generalni direktorji so le največje duševne strokovne kapacitete, celo bivši predsedniki, in imajo tudi večji vpliv kakor evropski ministrski predsedniki.

Ameriški kapitalisti niso niti v visoki starosti konservativni, s pridobljenim zadovoljni, s staro metodo zrasli, nego so neumorni v iskanju novih, uspešnejših metod, nikoli mirni in zadovoljni ter neprestano pogumno podjetni in energični.

A tudi delavstvo je hočeš nočeš moraš marljivo, dobro plačano in solidarno s podjetjem, ki mu omogoča neprimerno boljše, civiliziranejšo življenje, kakor evropsko delo. Tudi nezaposlenosti je dovolj v Ameriki, ali krize nikoli ne trajajo dolgo. Ležeča med dvema oceanoma, ima Amerika izvrstne paroplovne zveze z Evropo, Azijo in neštevilom velikih in malih otokov in otočij, zlasti pa z Južno Ameriko. Povsod ima velikanska in razsežna tržišča.

Ogromni prihranki in prebitki Amerike se neprestano investirajo doma in v tujini. Največje evropske banke — menda z edino izjemo Angleške Banke — iščejo vztrajno kapitalov Njujorške Federalne Banke. Tako so evropske in druge finance vedno bolj odvisne od Amerike. S tesno kooperacijo z Zedinjenimi državami, s kopiranjem njih modernih metod in s pridobitvijo njih prijateljske pomoči pa se tudi Evropa reši težkoč in vojnih dolgov.

Nikakor ni resnica, da je severna Amerika požrešen polip, ki le pije kri ostalemu svetu, a mu za to ničesar ne daje. Mednarodna aktivnost ameriškega naroda dalekosežno in globoko vpliva na ves svet, ki ima od Amerike veliko korist. Ameriški turisti, filantropska društva in kapitalisti donajajo daril in zaslužka na vse strani. Marsikatera občina v Evropi je našla pomoči le v Ameriki, nešteto podjetij raste in cvete le s pomočjo ameriškega kapitala.

Cela flotilja, okoli 407 ladij, vsaka z vsaj 300 potniki, je posetila lani otoke Zapadne Indije in pustila ondi velike vsote zaslužka. Nad 1000 ladij s povprečno 300 potniki je lani pripeljalo turiste tudi v Evropo, ki so pustili tu mnogo milijonov dolarjev. Lani je Francija prodala Zedinjenim državam robe za okoli 160 milijonov dolarjev, a nakupila ameriške robe za okoli 240 milijonov dolarjev. Trgovinska bilanca Francije bi bila torej zelo pasivna; toda ameriški turisti so n. pr. le l. 1928 pustili v Franciji okoli 300 milijonov dolarjev. Tako je francoska trgovska bilanca vendarle zelo aktivna.

Zedinjene države prodajajo Vel. Britaniji dvakrat toliko robe, kolikor je od njih kupujejo. Toda Amerika kupuje zato tudi za okoli 200 milijonov dolarjev na leto gume in cina z Britanske Malaje, kjer so posestniki večinoma Angleži. — In tako dajejo Zedinjene države zaslužiti še marsikateri državi, da je aktivna. Podjetja z ameriškim kapitalom oživljajo marsikje življenje in obrtovanje domačinov.

Dr. Julius Klein, pomočnik ministra trgovine Zedinjenih držav, je nedavno govoril v radio tudi tole:

«Slišali ste gotovo o posojilih raznim državam, pokrajinam in mestom za grajenje železnic, pristanov in skladišč ter elevatorjev za žito. Čitali ste o ameriških električnih kompanijah, ki kupujejo in razširjajo razne električne centrale v tujih državah in izvajajo mnogo več električne sile kot poprej. Čuli ste o ameriškem kapitalu, ki pomaga ustvarjati tudi mnogo drugih gospodarskih institucij in olajšav, dvigajoč ekonomski nivô dotičnih dežel in večajoč na ta način njih prodajno in kupovno moč. Vidite, tako vam lahko odkrito rečem, brez strahu, da izgledamo neskromni, da naše blagostanje in naša aktivnost blagodejno vplivata tudi na ostali del sveta.»

TO IN ONO

V Ljubljani je preveč trgovin!

Trgovin imamo letos v Ljubljani štirikrat toliko kot leta 1914! Ker se ni štirikrat povečalo niti prebivalstvo, niti mesto in tudi potrošači niso štirikrat imovitejši, kot pred vojno, nego preje tolikokrat siromašnejši, niti je štirikrat večji dotok podeželnih konzumentov, — je trgovin gotovo preveč, odnosno trgovcev zaslužek tako pičel, da se ni čuditi tolikemu jadikovanju.

V Ljubljani je bilo leta 1914 vseh trgovcev 333, dne 1. julija 1929 jih je pa bilo 1384 in sicer: 301 trgovina z mešanim, specerijskim in kolonijalnim blagom, 92 trgovin z manufakturo, 32 trgovin z modnim blagom, 32 trgovin s konfekcijo, 47 trgovin s čevlji, 21 trgovin s kolesi in avtomobili, 125 je branjevcev, 122 sejmarjev, 155 trgovskih agentur in komisijskih trgovin ter 457 ostalih trgovin. Trgovine so se pomnožile v primeri z letom 1914 za več kot 300 % in je tedaj trgovcev danes v Ljubljani več kot štirikrat toliko kot leta 1914.

Trgovski koledar za leto 1930

bo zopet najboljši tovariš vsakega trgovca in trgovskega sodelavca. Trgovsko društvo «Merkur» je začelo koledar razpošiljati svojim članom in prijateljem, pa se nadejamo, da ga bo vsakdo obdržal in plačal, da pokaže tako svojo stanovsko zavest in pomore društvu pri požrtvovalnem delu. Ime koledarjevega urednika g. Zelenika jamči, da bo z vsebino, ki odgovarja potrebam in željam dolgoletnih koledarjevih odjemalcev, lahko vsakdo zadovoljen. — Glej oglas na ovitku.

Kako narašča v Ljubljani obrt

Obrtnikov - rokodelcev je bilo leta 1914 v Ljubljani vseh skupaj 1190, dne 1. julija 1929 jih je pa 1811 in sicer: brivcev 53 (leta 1914 jih je bilo 35), čevljarjev 153 (163), soboslikarjev, pleskarjev in ličarjev 46 (38), fotografov 32, kleparjev 37 (22), ključavničarjev 33 (31), krojačev, krznarjev in rokovičarjev 223 (64), damskih krojačic 156 (71), kovačev 9 (3), mehanikov 37 (10), mesarjev in prekajevalcev 107 (48), mizarjev 69 (41), modistk 36 (23), izdelovalcev perila

15 (9), izdelovalcev pletenin 56 (11), pekov 38 (29), slaščičarjev 24 (15), prevoznikov 35 (9), ostalih 676 (338). — Najbolj se je pomnožilo število krojačev in krojačic, izdelovalcev pletenin in prevoznikov; neznatno je nadovalo samo število čevljarjev, ker jih izpodriva tovarniško delo. Število obrtnikov - rokodelcev je torej naraslo za polovico.

Koncesijoniranih obrtov je bilo leta 1914 260, dne 1. julija 1929 jih je pa bilo 523 in sicer: Gostilen je bilo leta 1914 160, danes jih je 202; fijakerjev je bilo leta 1914 31, danes jih je pa samo 22 in 37 avtotaksov. Dimnikarjev je 16 (5), elektroinstalaterjev 25 (1), starinarjev 12 (4), podkovskih kovačev 9 (3), knjigotržcev 31 (6), tiskaren 15 (4), prodajalcev strelnega orožja in razstrelil 6 (2), informacijskih pisarn o kreditnih razmerah 6 (1), sodavičarjev 7 (5), drogerij in prodajalen strupov 15 (2), vodovodnih inštalaterjev 21 (4), zidarskih mojstrov 24 (7), tesarskih mojstrov 23 (7), stavbnih mojstrov 38 (6), zobotehnikov 24 (6). Koncesijoniranih obrtov je torej danes še enkrat toliko, kakor jih je bilo leta 1914. Najbolj se je pomnožilo število stavbnih in zidarskih ter tesarskih mojstrov, dalje vodovodnih inštalaterjev in elektroinštalaterjev, knjigotržcev in zobotehnikov.

V primeri z letom 1914 sta se do danes pomnožila: rokodelski obrt za 50% in koncesijonirane obrti za 100%.

Obrtnih zadrug je bilo leta 1914 21, danes jih je 38.

V teku letošnjega leta je bilo izbranih 515 obrtov, nanovo priglašeni pa 353. Število izbrisov presega število priglasitev letos že vse leto, ker se obrtni imeniki revidirajo in brišejo obrti, ki se že dolgo let ne izvršujejo, a se v obrtnih imenikih niso preje izbrisali.

Po vojni so nastale sledeče tovarne: 3 svečarne: Dolničar & Richter, Kopač & Comp. ter Pax d. z o. z., 3 tovarne pletenin: Kunc & Komp., Sancin in M. Franzl sinovi, tovarna ogle dal Kristal, dve izdelovalnici koles Tribuna in Jugoslovenske Steyer tovarne, tovarna pliša Ferdinand Eifler, tovarna kandičev Mana, tovarna elektrotehničnega materiala Zmaj in tovarna tub Mira Lajović. Skupaj 13.

Banovine

Ime	Sedež	Prebivalcev	Površina km ²
1. Dravska	Ljubljana	1,040.000	15.936
2. Savska	Zagreb	2,320.000	36.897
3. Vrbaska	Banjaluka	850.000	20.558
4. Primorska	Split	800.000	19.417
5. Drinska	Sarajevo	1,400.000	29.273
6. Zetska	Cetinje	740.000	32.322
7. Dunavska	Novi Sad	2,100.000	28.160
8. Moravska	Niš	1,200.000	25.721
9. Vardarska	Skoplje	1,405.000	39.566

Zavod za pospeševanje zunanje
trgovine

Pod okriljem ministrstva trgovine in industrije v Beogradu se bo osnoval posebni urad z nalogo, da bo z vsemi razpoložljivimi sredstvi sistematične propagande deloval za izboljšanje naše zunanje trgovine.

V naši državi se v pravcu izboljševanja in pospeševanja zunanje trgovine doslej ni mnogo storilo. Takoj po ujedinjenju so zavzela odločilno mesto politična vprašanja, ki so prednjačila važnim gospodarskim problemom. Čuditi se moramo le, da to površno reševanje gospodarskih vprašanj ni zapustilo večjih in hujših posledic.

Preokret z dne 6. januarja t. l. ni nikjer deloval ugodnejše, kakor baš na gospodarskem polju, kjer vidimo, da se sedaj stalno stremi za konsolidacijo in ustvarjenjem predpogojev za ugodnejši napredek celokupnega našega gospodarstva.

Doslej so se bavile z vprašanjem propagande za našo izvozno trgovino pooblašene trgovske agencije in naša konzularna zastopstva. Slednja so bila vedno preobremenjena z diplomatskimi in administrativnimi agendami in niso mogla posvečati trgovskim vprašanjem dovolj pažnje. Zlasti pa jim je manjkalo v tem pogledu sistematičnega dela. Pooblašene trgovske agencije pa so bile preozko vezane z interesi njihovih lastnikov in z malimi izjemami niso skoraj nič koristile celokupnosti.

Naloge novega zavoda za pospeševanje zunanje trgovine so torej jako velike.

Propagandističnemu delu je treba dati enoten sistem in ga prilagoditi gospodarskemu programu države, ki ga je treba končno vendarle enkrat upostaviti. Celo v zasebnem gospodarstvu je najvažnejše, da podjetnik, trgovec ali industrijalec ve kaj hoče, a tem važnejše je to za državo kot gospodarsko enoto. Delokrog novega zavoda

obsega skoraj vso našo gospodarsko politiko. Tu imamo trgovinske pogodbe z državami, s katerimi moramo ojačiti naše trgovske odnose; treba je prilagoditi carinsko politiko našim interesom; urediti statistično službo, da ne govorimo o tarifah in vseh drugih sredstvih propagande, ki jih mora oživitvoriti novi zavod. Predvsem pa je potrebno tudi upostaviti v vseh trgovskih središčih gosto mrežo dopisnikov in organizirati sodelovanje naših inozemskih konzularnih zastopstev. Ta informativni material bo treba v osrednjem zavodu strokovnjaško in predvsem hitro pregledati, da bo mogel služiti vsakokratnim potrebam domačih producentov. Posebno pažnjo bo moral posvetiti zavod razstavam vzorcev našega izvoznega blaga, zbirkam vzorcev proizvodov itd. V Nemčiji obstojajo v mnogih mestih take stalne razstave izvoznih vzorcev, ki so mnogo pripomogle razvoju izvozne trgovine. — Močno sredstvo za izvedbo nalog novega zavoda bi mogli biti tudi izvozni sindikati in izvozna društva ter izvozne banke, ki bi prevzemale financiranje izvoza.

Iz tega se jasno vidi, da bo novi zavod pri ministristvu trgovine in industrije za našo izvozno trgovino izredno velikega pomena.

Začetkom novembra je minister trgovine in industrije g. J. Demetrović podpisal zakon o osnovanju zavoda za pospeševanje zunanje trgovine in ga predložil predsedniku vlade v odobrenje.

Po dosedanjih informacijah bo stopil zakon v kratkem v veljavo tako, da bo pričel zavod s svojim delovanjem že 1. januarja 1930. Vrhovno nadzorstvo nad zavodom bo imelo Odeljenje za zunanjo trgovino in trgovinsko politiko. V letošnjem proračunu je določen za osnovanje zavoda kredit v znesku 1 in pol milijona dinarjev.

Stečaji v mesecu oktobru 1929

Jugoslovansko društvo za zaščito upnikov v Zagrebu je zabeležilo v mesecu oktobru 1929 — 67 stečajev napram 66 v istem razdobju lanskega leta. Torej za 1 stečaj oziroma 1,5 % več. Od teh odpade na Slovenijo 6 (lansko leto oktobra 3), Srbijo in Črnogoro 48 (55), Hrvatsko in Slavonijo 9 (2), Bosno in Hercegovino 1 (1), Vojvodino 3 (5).

Od početka leta je bilo 909 stečajev napram 739 v istem razdobju lanskega leta, to je za 170 stečajev, odnosno 23,2 % več.

Od teh odpade na Slovenijo in Dalmacijo 54 (71), Hrvatsko in Slavonijo 73 (67), Srbijo in Črno goru 725 (531), Bosno in Hercegovino 11 (16) in Vojvodino 46 (54).

Odlikovani slovenski razstavljalci na razstavi v Barceloni

Na razstavi v Barceloni so bila odlikovana naslednja slovenska podjetja, ki so razstavila svoje izdelke: V jugoslovanskem nacionalnem paviljonu: I. Heinrichar, Ljubljana, s srebrno kolajno in «Bakula», Ljubljana, s srebrno kolajno. V palači za agrikulturo: Rogaška Slatina, z zlato kolajno, Valentin Noč, medicinar, Škofja loka, z zlato kolajno, Sever & Comp., Ljubljana, semena itd., z Grand Prix, «Hed», žalec, hmeljska eksportna trgovina, z Grand Prix. Razstavljalci v palači Viktorija Evgenia: Srednja tehnična šola v Ljubljani, keramika, s srebrno kolajno, «Titan», Kamnik, železnina, z zlato kolajno, Franc Swaty, tovarna brusov, z zlato kolajno, Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, s častno diplomom, Državni osrednji zavod za žensko obrt v Ljubljani, z Grand Prix in Remec & Comp., Kamnik, stoli, z zlato kolajno.

Konzum vina v Sloveniji

Leta 1924 je bilo plačane v Sloveniji trošarine od 480.500 hl vina, leta 1927 od 385.300 hl, leta 1928 pa samo od 352.300 hl. Iz tega se vidi, da je konzum vina v zadnjih letih znatno padel. Najbolj je odpadel konzum vina v steklenicah in sicer od 99.900 hl v letu 1924 na 53.900 hl leta 1928.

Produkcija hmelja v Jugoslaviji

Hmelj se je pričel gojiti pri nas v Savinjski dolini in v slovaških naselbinah Donje Bačke v drugi polovici preteklega stoletja. Pred vojno je bila zasajena s hmeljem površina 600 ha in je znašala leta 1920 že 1150 ha, 1925 pa 3300 ha.

Od leta 1926 se je produkcija hmelja jako dvignila.

Leta 1926 je bila zasajena površina 4530 ha, ki je dala 31.050 meterskih stotov hmelja, dve leti pozneje pa so obsegli hmeljniki 8921 ha s produkcijo 52.338 meterskih stotov.

Opazamo pa pri tem naravnost strašne spremembe v cenah. Leta 1923 je stal hmelj 1 kg 130 Din, 1925: 100 Din, 1927: 30 Din, 1928: 20 Din, začetkom letošnjega leta pa 1 kg zelenega hmelja 15, sredi leta pa 8 Din.

Naše hmeljarstvo se nahaja torej kljub veliki produkciji vendarle v najtežavnejšem položaju.

Produkcija Kranjske industrijske družbe

Produkcija železa Kranjske industrijske družbe na Jesenicah se je znatno zvišala, odkar obstoja kartel jugoslovanskih železarn. V poslovnem letu 1928—1929 je znašala produkcija železa 47.330 ton napram 41.281 ton v letu 1927—1928 in napram 42.606 ton v letu 1926—1927.

Predvojna, vojna in poveljna državna posojila

V «Srpskem književnem glasniku» je objavil dr. Jovan Lovčević članek o dolgovih naše države. Predvojna posojila Srbije in Črno gore so znašala 1. julija 1929 — 782.760.992 franc. frankov in 211.640 liver šterlingov. Vojni dolgovi Kraljevine Srbije so dosegli 1. julija t. l. 35.121.687 liver šterlingov in 62.050.000 dolarjev. — Poveljni dolgovi Jugoslavije so bili 1. julija t. l. 67.250.000 dolarjev in 369.982.949 franc. frankov. Poleg tega so znašala 1. julija notranja državna posojila 5.193.955.000 dinarjev.

Nepismenost v naši državi

Beograjska «Politika» je priobčila podatke o nepismenosti v naši državi. Po tem izkazu je nepismenih:

V Sloveniji 8-85%; v Vojvodini 23-31%; na Hrvatskem in Slavoniji 32-15%; v Dalmaciji 49-48%; v Severni Srbiji 65-43%; v Bosni in Hercegovini 67-02%; v Črni gori 80-56% in v Južni Srbiji 83-86%.

Koliko tobaka se je pokadilo v državi v prvih desetih mesecih

Uprava državnih monopolov je izdala jako zanimiv pregled v prodaji tobačnih izdelkov.

Od vseh pokrajin je popušila največ Srbija in sicer 989.997.926 cigaret in za 424.674.285 Din raznega tobaka in cigar.

Hrvatska je kupila v tem času tobaka za 292.256.054 Din.

Tretja je Slovenija, ki je potrošila za tobak 159.927.771 dinarjev.

V vsi kraljevini se je prodalo v devetih mesecih 4.572.933 kg rezanega tobaka, 2.941.265.394 cigaret in 30 milijonov 648.569 cigar za skupno 1.317 milijonov 137.836 Din, odnosno za 47 milijonov 885.335 Din manj nego v istem razdobju lanskega leta.

Davki v letu 1928

V času od 1. januarja do 31. decembra 1928 se je pobralo v naši državi: neposrednih davkov in doklad 756 milijonov 553.566-08 Din; izredne 500 in 30 % doklade 392.576.901-93 Din; invalidskega davka 138.693.247-98 Din; komorske doklade 61.762.077-29 Din in davka na poslovni promet 214 milijonov 390.213-83 Din.

Basel - sedež Mednarodne banke

Organizacijski komite za ustanovitev Mednarodne banke je sklenil, naj bo Basel sedež Mednarodne banke. S sedežem banke v Švici je zagotovljeno tudi sodelovanje švicarske narodne banke v reparacijski banki, s čimer

se bo znatno dvignil tudi valutno politični pomen švicarskega franka. V švicarskih finančnih krogih se švicarski frank že sedaj nazivlje evropski dolar. Delnice Mednarodne banke se bodo glasile na švicarske franke.

Agrarna reforma na Čehoslovaškem

Predsednik agrarnega urada v Pragi je podal pred kratkem izjavo o rezultatih agrarne reforme. Po tej reformi je prešlo v roke malih kmetov 812.405 ha zemlje. Od tega števila je bilo 597.000 ha parceliranih 34.000 ha koloniziranih, a 131.000 ha obdržanih v rezervi. Od gozdnega zemljišča je bilo razlaščenih 400.000 ha.

DRUŠTVENE VESTI

Tretji družabni večer Trgovskega društva «Merkur», ki se je vršil v sredo dne 6. novembra t. l. v restavracijskih prostorih «Zvezde», je tudi privabil številno članstvo ter odlične goste in zastopnike naših industrijskih, trgovskih in obrtniških krogov, kakor tudi mnogo občinstva vseh slojev. Otvoril ga je društveni predsednik g. dr. Fran Windischer, ki je predstavil poslušalcem predavatelja g. univerzitetnega profesorja dr. Maksa Samca, za kar se mu je naš odlični kemik zahvalil z izrazom svojega veselja spričo dejstva, da se je «Merkurju» posrečilo osnovati letos ljudsko univerzo, to tem bolj, ker je med našimi univerzitetnimi profesorji skupina, ki že dolgo išče zvezo med strogo znanstvenim delom na univerzi in poljudnim med širšo publiko in je že nekočlikrat skušala oživeti ljudsko univerzo po vzgledu sličnih institucij v inozemstvu, kar se ji pa doslej ni posrečilo. Gospod predavatelj je nato podal kratko poljudno skico o fazah proizvodnje umetne svile, kakor pridobivanje lesne celuloze, njeno pretvarjanje v topke derivate in končno obarbanje celuloze v obliki niti. Z navedbo nekaj statističnih podatkov je zaključil svoje vseskozi interesantno predavanje. Žel je za premišljena in preudarna izvajanja obilo pristrskega priznanja prisotnih. Za tem je zaigral naš agilni društveni orkester nekaj lepih godbenih točk ter zapel Završanov pevski kvartet z umetniško vervo, zelo dovršeno in učinkovito precejšnje število naših lepih narodnih pesmi, za kar je bil deležen neukrotljivega, venomer k ponavljanju vzpodbujajočega ploskanja. Sicer pa je potekel večer zelo animirano, v splošno veliko zadovoljstvo številnih posetnikov.

Četrty družabni večer Trgovskega društva «Merkur», ki si je osnovalo svojo ljudsko univerzo s celo vrsto izredno zanimivih predavanj, se je vršil v sredo 20. novembra t. l. v restavracijskih prostorih «Zvezde». Tokrat je predaval univerzitetni profesor gospod inž. Mario Osana o radiu in napravah za radio. Družabni večer je otvoril predsednik gospod dr. Fran Windischer, pozdravil številne navzoče ter predstavil poslušalcem predavatelja. Izvajanjem gospoda univ. profesorja so navzoči sledili z napeto pozornostjo in se trudili doumeti delovanje sprejemnih in oddajnih radio-aparatov, ki jih je gospod predavatelj poljudno enostavno razložil in s slikami na deski ponazoril. Najprej je pojasnil ustroj sprejemnih in nato oddajnih postaj ter slednjič delovanje obeh. Končno je podal še nekaj statističnih podatkov o radiofoniji, za kar so se mu udeležniki s spontanim aplavzom pristrčno zahvalili. — Sledile so zatem pevske in godbene točke ter dostojno zaključile uspeli animirani večer.

Tajnik.